

М. М. Маськовіта

Львівський державний університет внутрішніх справ,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права

ІНСТИТУТ ПРИСЯГИ ПРАЦІВНИКА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

© Маськовіта М. М., 2015

Розглянуто історичні особливості формування інституту присяги працівника органів внутрішніх справ та розглянуто структурні особливості тексту присяг поліції у країнах світу.

Ключові слова: органи внутрішніх справ, поліція, присяга, структура присяги.

М. М. Маськовіта

ИНСТИТУТ ПРИСЯГИ СОТРУДНИКА ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Рассмотрены исторические особенности формирования института присяги сотрудника органов внутренних дел и рассмотрены структурные особенности текста присяги полиции в странах мира.

Ключевые слова: органы внутренних дел, полиция, присяга, структура присяги.

М. М. Maskovita

INSTITUTE OF OATH OFFICER OF INTERIOR: HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS

The article deals with the historical features of formation of the institute of oath police officers and examined structural features oath Police countries.

Key words: law enforcement bodies, the police, the oath, oath structure.

Постановка проблеми. Становлення інституту присяги працівника органів внутрішніх справ – складний процес, що ґрунтується на історичних передумовах і суспільно-політичних уявленнях про організацію правоохоронних структур та необхідність їх реформування з метою вдосконалення. Прийняття Закону України “Про Національну поліцію” свідчить, що дана інституція перебуває у стані правового розвитку та еволюції. Для визначення ролі і місця присяги працівника органів внутрішніх справ у структурі їх правового статусу доцільно проаналізувати дане питання в історико-правовій ретроспективі, що дасть змогу виявити проблеми й суперечності, ефективно використати набутий раціональний досвід.

Мета статті здійснити історико-правовий аналіз присяги працівника органів внутрішніх справ.

Стан дослідження. Різні аспекти становлення та особливостей інституту присяги працівника органів внутрішніх справ розглядали такі дослідники: Г. Аджеджанова, М. Ганопольський, О. Гончаренко, В. Завальнюк, М. Кобилецький, О. Кравчук, В. Кривенко, В. Кругляков, П. Михайленко, Н. Мокрицька, М. Никифоров, Є. Папенко, В. Шадра, О. Селіванова, С. Семенов та ін.

Виклад основних положень. У сучасний період розвитку суспільства продовжують функціонувати обряди, ритуали і символи, які є важливою знаковою частиною правової системи, характеризують і демонструють її праворозуміння та правосприянтя Вони є елементами історичної традиції держави, невід’ємним атрибутом національної свідомості, правових традицій, які формувалися століттями і складають сучасну правову реальність. Ці явища мають глибокий антропологічний зміст, оскільки звертаються до глибинних сфер свідомості, виконують не лише правоорієнтаційну, але й правовиховну функцію [1, с. 105].

В Україні історично сформувалося, що присяга неодмінно поєднувалася із кодексом честі – найвагомішою й найвиразнішою ознакою всієї мовноповедінкової системи. Недарма століттями культивувалися моральні засади: “Будь господарем своєму слову”, “Мовивши слово, треба бути йому паном”, “Не давши слова – держись, а давши – кріпись”, “Кажи, не кажи, а своє слово держи”, “Хто не додержує свого слова, той сам себе зневажає”. За народними уявленнями, присяга – надзвичайно важлива річ: той, хто неправдиво присягнув, неодмінно буде вражений якимось нещастям [14, с. 201, 202].

У дохристиянський період були поширені “клятви землею” [5, с. 38]. У цей же період, на теренах Київської Русі “присягали Перунові. Так само в разі умов з іншими державами, напр. з греками, кияни присягали своєму Перунові в присутності грецьких полів-християн” [5, с. 87, 88]. І. Огієнко зазначає, що “у початковому літопису бог Перун згадується кілька разів. Уже мужі князя Олега “водиша мужий на роту (присягу), і кляшася” оружьем своїм і Перунов, богом своїм” [5, с. 98]. Присяга за визначенням І.Огієнка – “це самозаклинання, відоме з дуже давнього часу: людина врочисто й при свідках сама кличе на себе нещастя, коли не викнає обіцяного”. Дослідник виділяв два види присяги: “божба” (це та сама присяга, але не врочиста: “Бий тебе сила божа”; “Щоб я з місця не встав”; “Щоб я крізь землю провалився”; “Щоб я пропав” тощо) та “рота” (поганська варяго-слов’янська присяга, що пізніше почала виконуватися й по Церквах, з чим Ієрархія довго боролась)” [5, с. 195].

Клятвене звернення до зброї пов’язане із вірою у те, що вона покарає відступника у разі порушення обітниць, а заприсягання вищими силами перетворювало роту в найсильніший доказ. Досить часто в присягах промовлялось, що вони можуть порушитись лише тоді, коли “камінь попливе, або хміль потоне”, “коли пісок проросте”.

Використання “формули неможливого” посилювало дію присяги і вказувало на те, що вона так само не може бути порушена, як і вселенський Закон. Рота порушиться тільки тоді, коли зруйнуються закони світобудови і Всесвіт повернеться до свого початкового недиференційованого стану (хаосу). Отож той, хто порушує роту, руйнує Вселенський закон і повертає світ до Хаосу. На осквернителів священного чекала найтяжча кара: “Якщо ж хтось із князів чи із людей руських, чи християнин, чи нехрещений, порушить все ж написане на хартії цій, – заслужить смерть від своєї зброї і нехай буде проклятий від Бога і від Перуна як клятвopорушник” [2, с. 513]. Після виголошення урочистої формули, клятви захищалися релігійними нормами, а їх порушення підлягали суворому покаранню з боку богів [4, с. 243].

Традиція урочистої присяги на іконах чи богослужбових книгах існувала й досі існує не лише в Україні, а й в усьому світі. В Україні присягу неодмінно складали козаки. У Січі новачок проходив особливі обряди прийому в молодики. Він присягав вірно, незмінно й до кінця свого життя служити товариству, а після входження Запоріжжя до складу Росії – російському цареві. Присягу складали в січовій церкві. Присяга іменем Бога – найуживаніша в християн. Однак, послугоуватися нею, як наголошується в “Повчанні Володимира Мономаха”, варто дуже обережно: “Річ мовлячи, і лихе, й добре, не клянїться Богом, не хрестїться, як нема нужди ніякої. Коли ж будете хрест цілувати до братїї чи до кого, справуйте серця свого, чи зможете на тому встояти, – лиш тоді цілуйте, а присягнувши, присяги тримайте, щоб, переступивши, не погубити душі своєї” [14, с. 202].

У Конституції гетьмана Пилипа Орлика від 5 квітня 1710 року передбачалося, що між гетьманом і Генеральною Старшиною, полковниками та генеральними радниками, щоб “була дієва, обопільна довіра, кожен з них повинен буде скласти формальну присягу шляхом публічно

здійсненої клятви на вірність Вітчизні, на відданість своєму регіментареві, на дотримання своїх повноважень відповідно до посади, яку вони коли-небудь обійматимуть” [3].

У період перебування України під владою Російської імперії (кінець XVIII–XIX ст.), верховна влада використовувала як дієвий символічний засіб для формування бажаного для неї становища. За її допомогою здійснювалося примирення розбіжностей між верховною владою та етносами, верховною владою й станами. Запроваджуючи та використовуючи присягу, самодержавство найбільше намагалося за її допомогою вплинути на формування бюрократичного апарату, вимагаючи від нього чіткої служби, ділових якостей, збереження державної таємниці, стимулюючи його безмежну відданість імператору. У тексті присяги йшлося про відповідальність посадової особи перед монархом, а не перед суспільством і виборцями. У такий спосіб самодержавство продовжувало разом з іншими чинниками впливати на збереження своєї влади, оберігаючи свої споконвічні прерогативи. Сформована в такий спосіб бюрократія довше, ніж інші прошарки суспільства, залишалася вірною нормам традиційної політичної культури, для якої сутність служби зводилася до інтересів монарха, а не суспільства, – не лише через кар’єрні перспективи, а й через соціальну психологію, переконання, які конструювалися на основі багатьох факторів. Серед них присяга займала далеко не останнє місце [15, с. 396].

На теренах Східної Галичини протягом 1914–1917 рр. функціонувало військове формування Українські Січові Стрільці. Головними організаційними засадами стрілецького руху були: добровільність, взаємодопомога, рівність, дотримання закону та виконання усталених правил поведінки в суспільстві, пошана власної та чужої гідності, моральність, чесність, патріотизм. Членом товариств міг бути кожний українець (українка) незалежно від соціального походження та стану. Кожний бажаний, котрий хотів поповнити стрілецькі ряди, мав присягнути на вірність Україні. Одна із стрілецьких заповідей містила наступні промови: “Буду добрим сином України та добрим вояком і добрим товаришем в стрілецтві, щоб спільним трудом і спільними силами зробити кращу долю Вітчизні” [8, с. 102].

У радянський період Указом Президії ВС СРСР “Про спеціальні звання рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ” від 23 жовтня 1973 р. [7] було затверджено Присягу рядового і начальницького складу органу внутрішніх справ, а також Положення про порядок прийняття присяги рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ.

Передбачалося, що кожен працівник органів внутрішніх справ, який є особою рядового і начальницького складу, складає присягу в індивідуальному порядку. Встановлювалися період, протягом якого особа зобов’язання скласти присягу:

а) особи рядового і молодшого начальницького складу – після проходження початкової підготовки та засвоєння ними основних службових обов’язків, значення Присяги та вимог дисципліни в органах внутрішніх справ, але не пізніше трьох місяців з дня прибуття до місця постійної служби;

б) курсанти та слухачі навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ СРСР, які не брали раніше Присягу, – не пізніше трьох місяців з дня зарахування на навчання;

в) особи середнього, старшого і вищого начальницького складу – не пізніше трьох місяців з дня зарахування до кадрів Міністерства внутрішніх справ СРСР.

Присягу складали в урочистій обстановці під керівництвом начальника органу внутрішніх справ, командира підрозділу, начальника навчального закладу. На урочисту церемонію складання Присяги запрошувалися представники партійних і радянських органів, громадських організацій та колективів трудящих.

Час складання Присяги оголошувався в наказі по органу внутрішніх справ, підрозділу, навчального закладу. До цього проводили роз’яснювальну роботу з особами, які складали Присягу, про значення Присяги, історичний шлях і завдання органів внутрішніх справ.

У призначений час особовий склад органу внутрішніх справ, підрозділу, навчального закладу повинен був вишикуватися у встановленій формі одягу. Особи, які складали Присягу, знаходилися в перших шеренгах (рядах). Начальник органу внутрішніх справ, командир підрозділу, начальник навчального закладу в короткій промові роз’яснював значення Присяги і того почесного

і відповідального обов'язку, який покладається на працівників органів внутрішніх справ, які склали Присягу. Після роз'яснювальної промови начальник органу внутрішніх справ, командир підрозділу, начальник навчального закладу подавав команду “Вільно” і віддавав розпорядження приступити до складання Присяги. Особи, які складали Присягу, по чергово викликалися з шеренги, і кожен з них перед строем читав уголос текст Присяги, після чого розписувався в спеціальному бланку з текстом Присяги і ставав на своє місце в строю.

Після закінченні складання Присяги бланки з текстом Присяги передавалися начальнику органу внутрішніх справ, командирі підрозділу, начальнику навчального закладу. Начальник (командир) вітає тих, хто склав Присягу, після чого виконується Державний гімн СРСР і Державний гімн союзної республіки. Після виконання Державних гімнів особовий склад проходить урочистим маршем. За низької температури або похмурої погоди Присягу можна було складати у приміщенні.

Особи рядового і начальницького складу, які не склали Присяги у встановлений день, складали її окремо в наступні дні під керівництвом начальника органу внутрішніх справ, командира підрозділу, начальника навчального закладу. Бланк з текстом Присяги та власноручним підписом особи, що склала Присягу, долучався до особової справи працівника, який склав Присягу. Відповідальність за своєчасне і точне виконання цього Положення та облік складання Присяги усіма особами рядового і начальницького складу поклали на начальника органу внутрішніх справ, командира підрозділу, начальника навчального закладу.

У ч. 8. ст. 17 Закону України “Про міліцію” від 20 грудня 1990 р. [10] передбачалося, що працівники міліції складають присягу, текст якої затверджує Рада Міністрів Української РСР.

17 квітня 1991 р. Рада Міністрів Української РСР затвердила текст Присяги працівника органів внутрішніх справ РСР [9]. Порівняно з текстом Присяги, встановленої Указом Президії ВС СРСР “Про спеціальні звання рядового и начальницького складу органів внутрішніх справ” від 23 жовтня 1973 р., новий текст вже не передбачав “до кінця залишатися відданим ... соціалістичній Батьківщині і справі комуністичного будівництва”.

28 грудня 1991 р. вже Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження нового тексту Присяги працівника органів внутрішніх справ України” № 382 затверджено текст Присяги працівника органів внутрішніх справ такого змісту:

“Я, (прізвище, ім'я та по батькові), вступаючи на службу до органів внутрішніх справ України, складаю Присягу і урочисто клянуся завжди залишатися відданим народові України, суворо дотримуватися її Конституції та чинного законодавства, бути гуманним, чесним, сумлінним і дисциплінованим працівником, зберігати державну і службову таємницю.

Я присягаю з високою відповідальністю виконувати свій службовий обов'язок, вимоги статутів наказів, постійно вдосконалювати професійну майстерність та підвищувати рівень культури, всіляко сприяти зміцненню авторитету органів внутрішніх справ.

Клянуся мужньо і рішуче, не шкодуючи своїх сил і життя, боротися із злочинністю, захищати від протиправних посягань життя, здоров'я, права й свободи громадян, державний устрій і громадський порядок.

Якщо ж я порушу цю Присягу, то хай мене покарають за всією суворістю закону”.

У 1992 р. працівники органів внутрішніх справ склали Присягу на вірність народові України. Складання Присяги почалося з 17 січня 1992 р. та тривало до кінця місяця. Переважна більшість працівників проголошували текст Присяги українською мовою, але, за бажанням, це можна було робити й російською. Детального сценарію урочистого заходу на місця не надсилалося, тому церемонії проходили не скрізь однаково, але вони повсюдно відбувалися урочисто, під синьо-жовтими прапорами та у супроводі гімну “Ще не вмерла України”. Під час прийняття присяги працівниками Міністерства внутрішніх справ України першим перед строем склав Присягу тодішній Міністр внутрішніх справ України А. В. Васишин [6].

У новому Законі України “Про Національну поліцію” [11] передбачено, що поліцейський – це громадянин України, який склав Присягу поліцейського, проходить службу на відповідних посадах у поліції і якому присвоєно спеціальне звання поліції.

Порівняно з вищенаведеними текстами Присяги, текст Присяги поліцейського є скороченим. Однак важливо зазначити, що у тексті присяги поліцейського відсутні деонтологічні конструкції, які були у тексті Присяги працівника органів внутрішніх справ: “бути гуманним, чесним, сумлінним і дисциплінованим працівником” та “постійно вдосконалювати професійну майстерність та підвищувати рівень культури, всіляко сприяти зміцненню авторитету органів внутрішніх справ”. Сучасна Присяга поліцейського має такий зміст:

“Я, (прізвище, ім'я та по батькові), усвідомлюючи свою високу відповідальність, урочисто присягаю вірно служити Українському народові, дотримуватися Конституції та законів України, втілювати їх у життя, поважати та охороняти права і свободи людини, честь держави, з гідністю нести високе звання поліцейського та сумлінно виконувати свої службові обов'язки”.

У ч. 2 ст. 64 Закону України “Про Національну поліцію” [11] встановлено, що порядок складання Присяги працівника поліції встановлюється Міністерством внутрішніх справ*. У проектах законів, що перебували на розгляді у Верховній Раді України конкретизувався порядок прийняття Присяги працівником поліції. Так, у ч. 2 ст. 63 проектах Законів України “Про поліцію і поліцейську діяльність” [12, 13] міститься положення, що “Особа, призначена на посаду поліцейського вперше, виголошує і підписує Присягу в урочистій обстановці в присутності відповідно керівника місцевої поліції, Керівника Національної поліції, Фінансової поліції чи Прикордонної поліції”.

Тексти присяги працівників поліції у країнах світу схожі. Характерними особливостями присяги є добровільність її прийняттям для виконання обов'язків. У тексті присяги можна виділити структурні складові, що відображено у таблиці.

Структура присяги працівника поліції

Складові Країна	Обов'язок виконання повноважень	Обов'язок захищати права і свободи людини	Обов'язок дотримання законодавства	Принципи професійної етики
1	2	3	4	5
<i>Закон Королівства Бельгії “Про організації інтегрованої поліцейської служби”</i>	“Я присягаю ... повністю виконувати завдання, які мені доручені”		“Я ... присягаю виконувати Конституція і закони бельгійського народу”	
<i>Закон Республіки Польща “Про поліцію”</i>	“Я, громадянин Польщі, усвідомлюючи обов'язки поліцейського, які беру на себе, присягаю: вірно служити народові, захищати встановлений Конституцією Республіки Польщі правопорядок, оберігати безпеку держави ...”	“... оберігати ...ї громадян, навіть із загрозою для життя”	“Виконуючи довірені мені завдання, присягаю старанно дотримуватися закону, зберігати вірність конституційним органам Республіки Польщі, дотримуватися службової дисципліни, а також виконувати накази та розпорядження начальників”	“Присягаю зберігати таємниці, пов'язанні зі службою, честь, гідність та добре ім'я служби, а також дотримуватися професійної етики”
<i>Закон Чеської Республіки “Про службові відносини службовців формувань безпеки”</i>	“Службові обов'язки виконуватиму належно та добросовісно та не вагатимуться при захисті інтересів Чеської Республіки”		“Присягаю ... , що при виконанні служби ... буду послідовно дотримуватися правових та службових приписів, виконувати накази своїх керівників та не зловживати своїм становищем”	“Присягаю своєю честю і совістю, що при виконанні служби буду безстороннім ... Буду завжди і всюди поводитися так, щоб своєю поведінкою не зашкодити доброму імені формування безпеки”

* Станом на 24 жовтня 2015 року Порядок складання Присяги працівника поліції Міністерством внутрішніх справ України не визначено.

1	2	3	4	5
<i>Закон Республіки Словенії “Про поліцію”</i>	“Урочисто присягаю, що при виконанні обов’язків поліції свідомо, відповідально, людяно та законно виконуватиму свої завдання”	“...шанувати права людини та основоположні свободи”	“...законно виконуватиму свої завдання”	“свідомо, відповідально, людяно ...виконуватиму свої обов’язки”
<i>Закон України “Про Національну поліцію”</i>	“... сумлінно виконувати свої службові повноваження”	“... вірно служити Українському народові ... поважати та охороняти права і свободи людини”	“... дотримуватися Конституції України, втілювати їх у життя”	“... усвідомлюючи свою високу відповідальність” “з гідністю нести високе звання поліцейського”
<i>Закон Гонконгу “Про поліцію”</i>	“... буду виконувати повноваження і обов’язки чесно, сумлінно і старанно”		“...буду служити добре і вірно... відповідно до закону...буду підкорятися, відстоювати і підтримувати закон Гонконгу...”	“... буду виконувати повноваження і обов’язки чесно, сумлінно і старанно”
<i>Закон Ірландії “Про Національну поліцію”</i>	“...виконуватиму мої обов’язки відповідно до закону”	“...виконуватиму обов’язки члена Національної поліції ...з повагою до прав людини...відстоювати му дотримання поваги до всіх людей”	“...виконуватиму мої обов’язки відповідно до закону”	“...виконуватиму обов’язки члена Національної поліції справедливо, чесно...принципово і неупереджено...”
<i>Закон Великобританії “Про поліцію”</i>	“...виконувати всі обов’язки сумлінно і відповідно до закону”	“...буду добре і вірно служити ...відстоюючи основні права людини і повагу до всіх людей; і, що я буду, у міру можливостей запобігти злочинам проти людини”	“...виконувати всі обов’язки сумлінно і відповідно до закону”	“...справедливо, чесно, принципово і неупереджено”
<i>Закон Шотландії “Про поліцію”</i>	“...буду сумлінно виконувати посадові обов’язки констебля”			
<i>Закон республіки Молдова “Про діяльність Поліції і статус поліцейського”</i>	“...урочисто клянусь ... бути відданим народом Республіки Молдова...зберігати державні таємниці та інші офіційну інформацію з обмеженим доступом...виконувати покладені на мене обов’язки”	“...поважати і охороняти інтереси і авторитет держави, права, свободи і законні інтереси людей, захищати правопорядок і надбання держави та людей”	“...дотримуватися і правильно та неупереджено застосовувати закони Республіки Молдова”	“...урочисто клянусь бути чесним, дисциплінованим, пильним і сміливим” “Якщо ж я порушу цю присягу, то готовий нести відповідальність за всією суворістю”

Висновки. Отже, до сьогодні зберіглося історично сформоване розуміння присяги працівника органів внутрішніх справ як різновиду ритуалу, в якому акцент спрямований на зовнішню форму здійснення діяльності з усвідомлення змісту. Тексти сучасних присяг характеризуються стислістю, конкретністю і відсутністю в них вказівок на заохочення чи покарання особи, що складає присягу. Відсутність в тексті присяги ідеологічного змісту пов’язане з тим, що сучасні конституції держав

визнають ідеологічне та політичне різноманіття, багатопартійність. Основний же акцент у присязі спрямований на відповідальність особи, що присягає за доручену їй справу.

1. Завальнюк В. Мифологический контент в позитивном праве: антропологический аспект / В. Завальнюк // *Legea si Viata*. – 2014. – № 2/2. – С. 103–106. 2. Золоте слово: хрестоматія літератури України-Русі епохи середньовіччя IX–XV століть. – Кн. 1: Література раннього Середньовіччя (до 988 року); Література високого Середньовіччя (988–1240) / за ред. В. Яременка; упор. В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Вид-во “Аконіт”, 2002. – 784 с. 3. Конституція Пилипа Орлика: оригінал та його історія. Підготувала Вовк О. Б. // *Архіви України*. – 2010. – Вип. 3–4 (269): липень–вересень. – С. 145–166. 4. Купченко Ю. А. Перформативные истоки юридического термина *sponde K* вопросу о ритуализации права / Ю. А. Купченко // *Сибирский филологический журнал*. – 2014. – № 1. – С. 243–246. 5. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу: іст. – реліг. моногр. – К.: АТ “Обереги”, 1992. – 424 с. 6. Михайленко П. Міліція України в останні роки існування Радянського Союзу та перші роки незалежності України (1990–1992 рр.) / П. Михайленко, В. Довбня. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/min/uk/publish/printable_article/47427;jsessionid=06304E8A45F0E0CDBD5B766C4619B8F9. 7. О специальных званиях рядового и начальствующего состава органов внутренних дел: Указ Президиума ВС СССР от 23.10.1973 г. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://russia.bestpravo.ru/ussr/data03/tex14602.htm>. 8. Папенко Є. Українські січові стрільці: присяга на вірність Австро-Угорщини чи боротьба за українські державні інтереси / Є. Папенко // *Етнічна історія народів Європи*. – 2013. – Вип. 39. – С. 102–107. 9. Про затвердження тексту Присяги працівника органів внутрішніх справ Української РСР: Постанова Ради Міністрів УРСР від 17 квітня 1991 року № 95. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/382-91-%D0%BF>. 10. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 року № 565-XII // *Відомості Верховної Ради УРСР*. – 1991. – № 4. – Ст. 95. 11. Про національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. – 2015. – № 40–41. – Ст. 1970. 12. Проект Закону про поліцію і поліцейську діяльність № 1692-1 від 27 січня 2015 року. Суб’єкти законодавчої ініціативи народні депутати України VIII скликання: Чумак В. В., Сироїд О. І., Сотник О. С., Костенко П. П., Луценко І. В., Сидорович Р. М., Купрій В. М. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53719. 13. Проект Закону про поліцію і поліцейську діяльність № 2822-1 від 20 травня 2015 року. Суб’єкти законодавчої ініціативи народні депутати України VIII скликання: Купрій В. М., Луценко І. В. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55253. 14. Селіванова О. Д. Мовленнева культура професійного спілкування військовослужбовців – складова військової культури сучасної української армії / О. Д. Селіванова // *Військова освіта*. – 2013. – № 1. – С. 200–206. 15. Шандра В. Законодавче регулювання тексту присяги (початок XVIII – середина XIX століть): формула присяги / В. Шандра // <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/15485/21-Shandra.pdf?sequence=1>